

Martin Heidegger: O podstatě pravdy [Jirchářský seminář]

Ladislav Hejdánek

◆ fragment | přípravné poznámky, česky, vznik: 27. 10. 1965

◆ fragment | preparatory notes, Czech, origin: 27. 10. 1965

Martin Heidegger: O podstatě pravdy [1965]

Jirchářský seminář, 27. 10. 1965

[26. 10. 1965]

Úvodní slovo

Nebudu se pokoušet zdůvodňovat, proč jsme vybrali tento Heideggerův text pro filosofické čtení na našem semináři; vedlo by to příliš daleka. Co bych však chtěl se vším důrazem podtrhnout, je záměr, který hodláme při čtení sledovat. Nepůjde nám totiž vposledu o Heideggera a jeho myšlení, nýbrž o věc, k níž se jeho práce sama odnáší. Naším problémem bude na prvním místě nikoli Heidegger, ale pravda. To ovšem neznamena nikterak, že by Heidegger pro nás vůbec nebyl problémem. Naopak; z mnoha důvodů to bude problém, který s největší pravděpodobností bude nad naše síly. Zvolili jsme Heideggerův text, abychom se s jeho pomocí a jeho prostřednictvím dostali k problému samotné pravdy. Aby nám Heideggerův výklad nebyl zavádějící stopou či přímo překážkou, musíme mu správně porozumět. Nemůže být pochyby, že Heidegger představuje v současné době myslí tele první třídy; je velmi pravděpodobné, že i v budoucnosti bude řazen k nejpronikavějším myslitelům nejen XX. století, ale vůbec celých dějin filosofie. Porozumět dobře jeho přístupu k problému, který jsme zvolili, se nám může stát významnou pomocí k tomu, abychom neuvázli na mēlčinách, ale dostali se do skutečných hloubek tohoto problému. Leč není moci, která by nás na této cestě zbavila nutnosti a přímo povinnosti, Heideggerovi samotnému porozumět v jeho vlastních intencích. Zajisté kriticky; ale naše kritika nesmí být povrchní, nevěcná, diletantská – alespoň se musíme snažit o to, aby taková nebyla. To znamená, že si s Heideggerem musíme dát práci. Jak bude tato práce vypadat?

Text Heideggerovy přednášky budeme na těchto seminářích číst. Představuji si to tak, že předem určenou partii si všichni předem přečtou a tak se s ní seznámí v prvním přiblížení. Ten, komu bude určeno o textu referovat, si připraví překlad (samozřejmě předběžný, k otázce překládání Heideggera by bylo možno proslovit celý výklad) a rozbor. Cíl rozboru je dvojí. Především jde o porozumění detailům myšlenkové výstavby textu, ale současně o postižení souvislostí jednotlivých argumentů mezi sebou a přechodů od jedné k druhé. I když obojí nelze od sebe mechanicky oddělit, přece jen nejde o totéž. Kdybychom přihlíželi převážně k celkové výstavbě Heideggerovy přednášky, poučili bychom se sice dost o jeho filosofii, ale málo bychom se naučili pro své vlastní myšlení. Mám za to, že budeme větší důraz dávat – alespoň zprvu – na onu detailní výstavbu a na jednotlivé argumenty a myšlenkové přechody. To je ostatně nezbytné tehdy, když začínáme číst a neznáme tedy text jako celek. To bude tedy první část naší práce.

Protože budeme vycházet z detailu a nikoliv z celku práce, stane se nám pravděpodobně dost často, že nám různé detaily uniknou, že je nepostihneme v jejich plném významu, ba že je někdy pochopíme nesprávně. Budeme se proto muset k již přečtenému textu vracet, a zejména po přečtení celého textu se budeme muset vrátit k přednášce jako k celku. Už z toho vyplývá, že budeme muset Heideggerovu práci číst několikrát. To bude mít své důsledky i pro postup našeho čtení: po přečtení práce, rozdělené do několika oddílů, se společně vrátíme jak k překladu, který v průběhu čtení vznikne, tak k samotnému původnímu textu v pokusech o novou, celkovou interpretaci (případně o několik odlišných interpretací). K tomu, abychom se dostali na takovou úroveň, nám budou pomáhat paralelní referáty, které budou účastníky semináře seznamovat buď s jinými Heideggerovými texty k témuž tématu anebo s různými interpretacemi jiných filosofů, v nichž byly už vykonány pokusy o uchopení Heideggerova přístupu k problému pravdy.

Snad ještě jedna věc by zasluhovala krátké zmínky. Je všeobecně známo, že se před válkou, brzo po Hitlerově nástupu k moci, Heidegger zkompromitoval politicky svou kolaborací s nacisty. I když tato kolaborace netrvala dlouho, není zajisté možno se s věcí smířit anebo se jí vyhnout jako dočasnému

Heideggerovu politickému omylu. Nepochybně šlo o omyl, jak dokazuje dlouholetá distance Heideggerova, která následovala po krátké periodě oboustranných sympatií. Chtít vidět v nesprávném hodnocení nacismu a ve falešném politickém rozhodnutí podstatu Heideggerovy filosofie, to je buď krajní naivita anebo demagogie (tak v článku Leo Lederera, *DaS* 10)65). Jenže vzniká přesto přese všechno otázka, jak mohlo k takovému omylu dojít u myslitele zcela nevšední pronikavosti, zejména však, zda tento omyl nesvědčí o jakémsi zcela základním nedostatku jeho filosofie. Tento nedostatek ovšem nespočívá prostě v chybném politickém kroku, který ovšem nelze vymazat a který navždy zůstane trapnou kapitolou Heideggerova života. Politický krok může být důsledkem nějaké hlubší filosofické chyby, ale tuto hlubší filosofickou chybu je nutno teprve odhalit a přesvědčivě ukázat a dokázat její souvislost s politickým omylem. Budeme při svém čtení na tuto okolnost pamatovat; kdo ví, zda se nám nepodaří nějakou takovou souvislost alespoň vytušit. Není však pochyby, že celá tato záležitost nemůže v ničem ubrat na užitku, který si ze čtení Heideggerova textu můžeme odnést. (Ostatně, nechť hází kamenem, kdo je sám bez hříchu.)

A nyní už k textu samotnému.

Úvod

Když chce Heidegger vymezit otázku po podstatě, vychází z představy (či předpokladu) různých druhů pravd a ukazuje, že se chce soustředit na to, co jako jediné činí pravdu pravdou, čím se každá pravda vyznačuje jako pravda. Cesta k uchopení pravdy v její podstatě je provázena odhlížením od jednotlivých okolností a podmínek, v nichž se pravda ukazuje jako pravda; otázka po podstatě se o tyto okolnosti a podmínky nestará, protože nepatří k podstatě, jsou nepodstatné. Pro podstatu pravdy je vedlejší a nahodilé, zda jde o pravdu praktické životní zkušenosti, hospodářského propočtu, technické úvahy, politické chytrosti, vědeckého výzkumu, umělecké tvorby, myslitelské úvahy či kultické víry.

Ve třetí kapitole Heideggerova spisku se dostaneme k formulaci, která určuje podstatu pravdy jako svobodu. V této souvislosti naznačuje Heidegger, co rozumí podstatou, totiž že tu v jeho pojetí jde o základ vnitřní možnosti toho, co se připouští nejprve a obecně jako známé. K otázce podstaty se pak Heidegger vrací ještě v prvním odstavci závěrečné poznámky, právě v tom odstavci, který byl připsán později a který chybí v původním vydání. Tam se dozvídáme, že podstatou pravdy je pravda podstaty, a že otázka po podstatě pravdy má svůj původ v otázce po pravdě podstaty. Smysl této připomínky, jak ostatně uvidíme, až dojdeme ve své četbě až na konec Heideggerovy práce, je kritický. Úmyslem tu je připomenout, že otázka po podstatě pravdy chápe podstatu především jako *cost* (quidditas) nebo věcnost (realitas), pravdu však naproti tomu jako vlastnost, charakter poznání. Otázka po pravdě podstaty chápe podstatu tu verbálně a míní tímto slovem, zůstávajíc tak ještě v rámci metafysických představ, [...] (Seyn) jakožto rozdíl, který vládne mezi bytím (Sein) a jsoucím (Seiendem).

[27. 10. 1965]

K tomu se, jak už bylo řečeno, dostaneme později. Uvedl jsem tato místa jen proto, aby bylo jasno, že Heidegger se postupem svého výkladu k zamýšlenému cíli teprve dostává a že tedy neexplikuje své pozice a své teze od samého počátku výkladu. Nemůžeme jej tedy brát jen tak beze všeho za slovo, protože to není jeho vlastní slovo. To neznamená, že musíme připouštět všechno, co v textu najdeme, z počátku bez námitky; nikdy bychom se nedostali k tomu, abychom položili prvou námitku, protože že by nám uniklo, kde je ještě nahodilé východisko a kde už autentický Heidegger. Zejména však musíme kontrolovat, zda ono východisko je vskutka tak nahodilé a zda nesouvisí podstatněji měrou s tím, co následuje v dalších partiích.

Dříve než se vrátíme k zmíněnému výchozímu položení problematiky, abychom je prozkoumali bez ohledu na to, že to není vlastní Heideggerova pozice, musíme předběžně postoupit dál. V dalším odstavci se totiž ukazuje pozice odlišná, přímo opačná, oné první oponující a ji kritizující. Námitky proti způsobu, jak je z prve uvedených pozic postavena otázka po podstatě, charakterizuje potom Heidegger jako námitky „zdravého“ lidského rozumu. Naproti tomu ona otázka po podstatě a pozice, z nichž je vůbec možné vědění o podstatě jsoucího čili podstatné vědění, nesou odedávna filosofický charakter, jsou otázkou a pozicemi filosofickými. Zatímco tedy v prvním odstavci byla postavena otázka filosoficky, tedy zatímco byla postavena filosofická otázka, ve druhém odstavci je vyslovena nefilosofická námitka, tj. námitka z nefilosofických pozic. Heidegger tak naznačuje, že tu ještě vůbec nejde o vlastní věc, o vlastní téma, totiž o pravdu; kontrapozice obou stanovisek je kontrapozicí obecného, obyčejného myšlení a myšlení filosofického. Rozdílnost, ba protikladnost obojího myšlení je tak hluboká, že – jak se dozvídáme z dalšího, třetího odstavce – není možný nejen smír, ale ani dohovor. Obecné myšlení, obyčejný, „zdravý“ lidský rozum se nemůže s filosofií v pravém slova smyslu setkat, ale jenom se s ní mýjí, neboť je k tomu, co filosofie říká, hluchý, právě tak jako je slepý ke všemu tomu, co filosofie staví před podstatný pohled. Hluchota a slepota obecného myšlení je však současně základem jeho imunity proti filosofickému tázání; filosofie nemůže nikdy onen „zdravý“ lidský rozum vyvrátit a nesmí se o to ani snažit. V tom smyslu je tedy ono obecné, nefilosofické myšlení čímsi beznadějně v sebe uzavřeným; tato uzavřenost je založena na samozřejmosti, k níž se vposledu vždy odvolává. Naproti tomu filosofie vždycky znamená útok na každou samozřejmost, útok, jehož první zbraní je pochybnost, otázka, tázání.

To nemá nikterak znamenat, že filosofie ve svém faktickém postupu se může nějak definitivně, jednou provždy vyhnout nebezpečí obecného myšlení. Naopak; Heidegger upozorňuje, že my sami zůstáváme v mezích obecného rozumu, pokud se domníváme být zajištěni jakýmkoli samozřejmostmi v kterémkoli oboru své angažovanosti. Tím má být naznačeno, že se ještě stále pohybujeme před branami skutečného myšlení, skutečné filosofie, rozumíme-li otázce po pravdě jako otázce po tom, jak to dnes s námi stojí. Voláme po cíli, který má být pro člověka a člověku postaven v jeho dějinách a pro jeho dějiny. Je charakteristické a pro porozumění Heideggerovu výkladu velmi důležité, že v této chvíli Heidegger přece jen navazuje na obecné myšlení, a to v momentu, kdy se samo toto obecné myšlení táže po pravdě. Heidegger si neodpustí poznámku s vykřičníkem: tedy přece tu je žádána pravda! Co je však tato pravda? Není i to přibližné povědomí, přibližné „vědění“, podle citu, odhadem, všeobecně míněno, horší než pouhá neznalost toho, co je podstatou pravdy? Tím je naznačeno, že i obecné myšlení nějak o pravdě ví a mluví, ale že toto jeho „vědění“ a „mluvení“ je vlastně překážkou na cestě k uchopení podstaty pravdy. Heidegger – tak tomu rozumím – nechce však tuto překážku obejít, jít prostě jinou cestou a nechat obecný rozum někde stranou, ale chce onu překážku, kladenou filosofickému tázání v cestu nefilosofickým myšlením, překonat specifickým způsobem. Proto v dalším vychází z běžného pojmu pravdy. Nepochybně tento běžný pojem pravdy je v našem myšlení čímsi zcela samozřejmým; obecný rozum nedovede vůbec připustit problematičnost toho, co se odborně nazývá adekvátním pojetím pravdy a co už dávno v primitivní, rudimentární podobě zdomácnělo v našem běžném myšlení. Cesta k filosofickému uchopení podstaty pravdy povede přes zproblematizování této samozřejmosti; její součástí bude nalezení filosofického zdroje uchopení pravdy jako shody, neboť s běžným, obecným myšlením se filosofie nemůže setkat, jak jsme viděli. A obecné myšlení nepředchází podle Heideggera myšlení skutečnému (podstatnému), nýbrž je jeho degenerovanou (totiž hluchou a slepou, mohli bychom říci ohluchlou a osleplou) podobou. Samozřejmé je proto vždycky ve vzpouře proti problematickému, neboť problematické je dříve a elementárněji. Samozřejmé zakrývá problematičnost problematického, ale nedovede je této problematičnosti zbavit. Proto musí být slepé a hluché – to je jediná zbraň proti tázání.

Tady jsme dospěli k prvnímu zřejmému rozporu Heideggerova výchozího postupu. Zrekapitulujme si strukturu jistého výseku souvislostí. Otázka po podstatě pravdy se podle Heideggera nestará o to, zda jde o pravdu životní zkušenosti atd.atd., ale ani o to, zda jde o pravdu „myslícího uvědomění“ (einer denkenden Besinnung). Avšak okolnost, že je pak nucen se zabývat tradičním pojetím pravdy (totiž adekvátním pojetím), svědčí o tom, že i sám Heidegger byl nucen zvolit cestu, která nejenže neodhlíží od určitého myslivého uvědomění, od myslivé rozvahy docela konkrétního typu, ale přímo z ní vychází a zabývá se jí. Formulujme tedy svou námitku už po svém. Úvahy o podstatě pravdy nemohou odhlížet od konkrétní podoby (resp. konkrétních podob) uchopování, realizace této pravdy. Nemohou tak činit už jenom proto, že se samy zmocňují celé problematiky jenom tak, že se řadí mezi jiné takové konkrétní pokusy jako pokusy sice nové, nějak odlišné, ale konec konců také konkrétní. Odhlížet, abstrahovat od každé konkrétní podoby uchopení pravdy znamená – vzato do důsledku – vzdát se takového pochopení vůbec. Ani podstatu pravdy nelze uchopit jinak než konkrétně, určitým myslitelským činem, myslivou rozvahou, uvědoměním atd.

K této první námitce se připojují myšlenky, které jsou nám důvěrně známy především z masarykovské tradice českého myšlení (i když je můžeme nalézt také jinde). Jde o důraz na to, že pravda se vždycky odnáší k věcem, o nichž platí a bez nichž...

[zde text končí, pozn. red.]